

patriotten als orangisten. Bij de patriotten van Deventer kwam dit bij voorbeeld tot uitdrukking in hun aandeel in de strijd rond de besluitvorming in de Staten van Overijssel, maar ook in hun actieve deelname aan zowel de organisatie van Vaderlandsche regenten als de nationale bijeenkomsten van vertegenwoordigers van vrijcorpsen. Het mocht echter allemaal niet baten, want ook in Deventer kwam de patriottenbeweging in 1787 tot een abrupt einde. Toch, zo meent de schrijver, zijn deze jaren van politieke strijd van cruciaal belang geweest. Ondanks de kortstondige triomf van de orangistische contrarevolutie was Deventers politieke cultuur namelijk zo ingrijpend veranderd door het revolutionaire optreden van de bevolking, dat een volledige terugkeer naar de oligarchische *status quo ante* niet langer tot de mogelijkheden behoorde: 'The 'People' of Deventer had entered politics to stay' (168).

Een van de meest interessante aspecten van het boek is dat de minutieuze weergave van de politieke ontwikkelingen in Deventer het mogelijk maakt om het door niemand voorziene ontstaan van nieuwe politieke denkbeelden uit de dagelijkse politieke conflicten te volgen. De schrijver benadrukt terecht dat het onjuist zou zijn de patriottenbeweging, zeker in haar latere fasen, te karakteriseren als een beweging in de ban van het verleden. Juist over de ideologische vernieuwingen van het patriottisme had men graag nog iets meer willen horen. Te Brakes sterke nadruk op het sociaal-politieke moment doet echter niets af aan het feit dat dit een voorbeeldige, originele en belangrijke *case study* is.

W. R. E. Velema

P. Lenders, e. a., ed., *Het einde van het ancien régime in België. Colloquium van zaterdag 3 december 1988 te Brussel* (Standen en landen XCIIH; Kortrijk-Heule: UGA, 1991, 338 blz., Bf 1920,-, ISBN 90 6768 173 3).

Dit boek brengt tien bijdragen van een colloquium dat in 1988 in het Algemeen Rijksarchief te Brussel plaats had. Het behandelt een brede waaier van problemen in zo wat alle soevereine gebieden, die eertijds de Zuidelijke Nederlanden vormden. Chronologisch gaat het hoofdzakelijk over de periode 1780-1795 en thematisch komen vooral de regionale instellingen aan bod. Daarom duidt specialist Piet Lenders in de algemene inleiding de bestaande verscheidenheid, terwijl hij tevens het ruimere, institutionele kader schetst. Hij wijst daarbij op de problemen inzake soevereiniteit, de talloze grensgeschillen en de divergentie van de binnenlandse structuren. Zo illustreert hij meteen hoe het particularisme de regel was. Het is jammer dat deze degelijke inleiding geen noten bevat en enkel maar een beperkte bibliografie.

Als tweede analyseert Jean-Marie Cauchies zorgvuldig een memorie, waarin de Staten van Henegouwen hun rechten tegenover Jozef II verdedigden. Hij geeft eerst de historische context van 1787 en situeert dan de samenstellers van deze nota. Vervolgens ontleedt hij de tekst zelf, somt de juridische bronnen ervan op en maakt de vergelijking met twee gelijkaardige vormen van protest. Zo toont hij mooi hoe de conservatieve, politieke actie en het anti-jozefisme van deze Staten en magistraten in een gedrukte bron vorm kreeg. Archivaresses Cécile Douxchamps-Lefèvre publiceerde reeds over Pierre-Benoît Desandrouin. Hier plaatst zij de lotgevallen van deze hoge ambtenaar in een breder perspectief tussen 1790 en 1795. Zij gebruikt de man om beknopt de reorganisatie van de centrale instellingen na de Brabantse omwenteling te belichten. Het is een geslaagde combinatie van een algemeen thema met een individuele geschiedenis. Archivaris Bruno Dumont brengt een zeer genuanceerde bijdrage over de regio Limburg, die toen bestond uit het gelijknamige hertogdom, het graafschap Dalhem en de Landen van

Overmaas. Hij onderstreept de beperkte invloed van de Brabantse en Luikse revoluties op Limburg en toont daarbij vooral het eigen karakter van de evolutie in deze geïsoleerde regio. Zo wijst hij op de tweespalt tussen de Staten en bevolking en legt hij verbanden met de economische ontwikkelingen. Marie-Sylvie Dupont-Bouchat probeert de spanningsvelden tussen conservatieven en hervormingsgezinden en tussen royalisten en patriotten juist in te schatten voor de provincie Namen. Zij doet dit door de evolutie van de regionale machtsposities te duiden voor de periode 1770-1780, tijdens de agitatie in 1787, de repressie in 1788 en de breuk in 1789. Daardoor krijgen het zich wijzigend gedrag van individuen en ideologisch geladen begrippen het nodige reliëf. Hoogleraar Etienne Hélin benadert de ondergang van het prinsbisdom Luik op een bijzondere wijze. In plaats van naar de ruimere ontwikkelingen te blijven kijken, kiest hij bewust voor de 'binnenlandse' evolutie. Hij beperkt zich tot een kernachtige analyse van de twee, onderling verschillende restauraties in 1791-1792 en 1793-1794. Alhoewel beide onder Oostenrijkse bezetting gebeurden, staat Luik centraal. Hélin vult zo het hiaat tussen de Luikse omwenteling en de definitieve annexatie door Frankrijk in. De tegenstellingen tussen adel en kooplieden vormen de rode draad van de degelijke bijdrage van Piet Lenders over de eerste kamer van koophandel te Gent (1729-1795). Hij bespreekt zorgvuldig de oprichting, het statuut en de wijzigende positie van deze handelskamer. Hij bekijkt haar initiatieven naar het beleid toe op het vlak van infrastructuur en fiscaliteit. Tenslotte gaat hij dieper in op het verlangen naar politieke macht vanwege de ondernemers. Kortom hij toont hoe een dynamische burgerij haar groepsbelangen verdedigde via deze kamer van koophandel. Roger Petit maakt de balans op voor Luxemburg. Hij omschrijft vlot de bijzonderste posities binnen de vergadering van de Staten en peilt naar de concrete werking van deze instelling. Vervolgens nuanceert hij de veroordeling ervan in enkele pamfletten. De Luxemburgse Staten bleven immers trouw aan de vorst. Later leverden zij effectieve steun tijdens de tweede Oostenrijkse restauratie. Petit wijst terecht op de specifieke situatie van deze regio. Kerkhistoricus Jan Roegiers verdiept zich in de pastorale en politieke acties van de Antwerpse kanunnik J. S. van Eupen (1744-1804), de werkelijke leider van het conservatieve kamp binnen de Brabantse omwenteling. Hij combineert daartoe een wat meer uitgediepte biografie door Ann de Smet met zijn eigen onderzoek over het ultramontaanse verzet tegen de politiek van Jozef II. Door zijn eruditie kan hij vlot het chronologisch verhaal brengen met daarin telkens de essentie van zeer diverse facetten. Of het nu gaat om theologische disputen, anonieme drukken of politiek machtspeel, Roegiers weet steeds het juiste accent te leggen. Het resultaat is een mooi uitgebalanceerde biografie. Francis Zelck schetst in een kort artikel de besluitvorming op sociaal-economisch gebied door de Staten van Brabant. Hij signaleert hoe tussen 1772 en 1794 de vrijstelling op accijnzen in onbruik geraakte, terwijl het kwijtschelden van tolrechten meer voorkwam. Daarnaast handelt hij over de aanleg en het onderhoud van wegen door de Staten. Uit zijn beperkte informatie haalt hij wel erg ruime slotbeschouwingen.

Dit boek bevat een schat aan informatie, die bij gebrek aan indices moeilijk toegankelijk is. De bijdragen staan te los van elkaar om een coherent beeld te tonen van wat het einde van het *ancien régime* was. Dit is jammer, want de degelijkheid van het werk is gewaarborgd door de respectievelijke auteurs.

W. Baeten

L. van Buyten, *Leuven anno 1789. Tentoonstelling Bank Brussel-Lambert NV 10 maart-4 april 1989 ter gelegenheid van 200 jaar Kamer voor handel en nijverheid van het arrondissement Leuven* ([Leuven: Peeters], 1989, 160 blz., Bf400,-, ISBN 90 6831 159 X).